

УДК 371.124

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-138-146>

ГОТОВНІСТЬ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Т. В. Потапчук

ORCID 0000-0003-1680-6976

У статті зосереджено увагу на проблемі готовності до самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів початкових класів. Зазначено, що самоосвіта виступає складовою професійної підготовки і розуміється в її межах як процес, який забезпечує безперервність підвищення освітнього рівня та розширення інформаційного поля фахівців, покращення якості та підняття рівня їхньої компетентності та професіоналізму, що пов'язаний з розвитком особистості та бере участь у формуванні засадної та педагогічної культури, слугує становленню світогляду, оскільки саме студент є суб'єктом управління власною навчальною діяльністю під час фахової підготовки.

Для визначення ставлення майбутніх вчителів до процесу самоосвіти та їх оцінки значущості володіння самоосвітньою компетентністю у сфері майбутньої професійної діяльності студентам пропонувалося відповісти на питання анкети з метою виявлення рівня сформованості самоосвітньої компетентності. Подано результати констатувального експерименту, які вказують на те, що студенти здібні до самоосвіти та саморозвитку, проте система професійної підготовки недостатньо мірою сприяє формуванню самоосвітньої компетентності, яка є ключовою для безперервної освіти майбутніх вчителів. Тому актуальним є здійснення цілеспрямованої підготовки до самоосвіти майбутніх вчителів початкових класів із врахуванням передового педагогічного досвіду.

Розроблено робочу програму спецкурсу «Самоосвіта у вищій школі», яка орієнтована для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Мета курсу полягає у підготовці до самоосвіти; спрямуванні діяльності майбутніх вчителів початкових класів на саморозвитку і самовдосконаленні професійних компетентностей через самоосвіту. Зазначено, що однією з ключових завдань спецкурсу є формування

самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів початкових класів.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, констатувальний експеримент, опитувальники, спецкурс, самоосвітня діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Предмет уваги професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, його компетентнісне удосконалення невід'ємно пов'язані зі здатністю до самоосвіти. Компетентний вчитель – це особистість, здатна до ефективної професійної діяльності, а успішна професійна педагогічна діяльність не можлива без самоосвіти. Одним з головних завдань системи вищої педагогічної освіти є формування у майбутніх вчителів початкових класів спроможності й підготовленості до свідомої самоосвітньої діяльності. Самоосвіта виступає запорукою ефективного навчання студента, є важливою складовою набуття майбутнім вчителем усіх професійно необхідних компетентностей. Перевірка стану самоосвіти у професійній підготовці майбутніх вчителів початкових класів проводилась шляхом здійснення констатувального експерименту.

Метою констатувального експерименту було визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Основними завданнями є вивчення мотивів, що спонукають майбутніх вчителів займатися самоосвітою; з'ясування ставлення студентів до процесів самоосвіти та саморозвитку; визначення стану їх готовності до організації самоосвітньої діяльності. Задля реалізації мети дослідження нами було використано методи анкетування, опитування та тестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми формування самоосвітньої компетентності студентів різних напрямків підготовки присвячені роботи таких науковців, як: Л. Білоусової, Н. Бухлової, Н. Воропай, Л. Євсюкової, С. Касіянець, О. Кисельової, І. Мосі.

Слід зазначити, що якість сформованості ключових компетентностей майбутнього фахівця обумовлено рівнем розвитку його самоосвітньої компетентності, яку варто розглядати як фактор соціальної конкурентоспроможності випускника, оскільки вона дозволяє одержати якісну вищу освіту, опанувати професію, досягти необхідної кваліфікації, при необхідності змінити спеціальність.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Базою дослідження слугував

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, педагогічний факультет.

Для визначення ставлення майбутніх вчителів до процесу самоосвіти та їх оцінки значущості володіння самоосвітньою компетентністю у сфері майбутньої професійної діяльності студентам пропонувалося відповісти на питання анкети з метою виявлення рівня сформованості самоосвітньої компетентності. Аналіз результатів відповідей на питання «Чи потрібні, на Вашу думку, самоосвітні вміння й навички майбутньому вчителю?» свідчить, що 95% студентів мають позитивне ставлення до самоосвіти, і тільки 5% вважають їх не обов'язковими для успішного виконання професійних обов'язків.

Аналізуючи результати відповідей на питання щодо знань і умінь, які студенти хотіли б отримати у процесі професійної підготовки, стає зрозумілим, що більшість респондентів (70%) розглядають вміння навчатися, здатність до самовдосконалення, вміння планувати свій час й організовувати діяльність, як необхідні для їх майбутньої професійної діяльності. Отже, студенти розглядають наявність сформованої самоосвітньої компетентності як складову професійної підготовки. Серед труднощів у організації пізнавально-пошукової діяльності майбутні вчителі виділяють такі проблеми, як: брак часу (45%), відсутність інтересу, стимулів і бажання (40%) та важкість виділення важливої інформації через велику кількість інформаційних джерел (15%).

Аналіз відповідей студентів на питання щодо методів й організаційних форм навчання, які сприяють формуванню самоосвітньої компетентності, свідчить, що найбільш ефективними є такі форми роботи, як: тренінги (25%), круглі столи (15%), ділові ігри (20%), стажування (10%), ситуаційна методика (15%), орієнтаційні зустрічі (5%), науково-дослідна робота (10%). Також значна кількість студентів зазначає, що методика навчання має бути спрямована на закріплення теоретичних знань практичними вправами, рольовими іграми, моделювання та вирішення проблемних ситуацій на заняттях, організації спеціальних тренінгів та майстер-класів.

Проте анкетування показує, що тільки 50% студентів здатні аргументовано відповісти на всі запитання анкети, виявляють відкрити зацікавленість щодо питань самоосвіти. Це, в свою чергу, свідчить про те, що в більшості студентів низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності.

Отже, **мега статті** – теоретично обґрунтувати поняття «соціальне середовище», «соціально-виховне середовище», «соціокультурні цінності» та розглянути формування соціокультурних та духовних цінностей студентів в умовах соціально-виховного середовища ЗВО.

Методи: емпіричні анкетування, опитування та тестування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оскільки потреба у самоосвіті реалізується тільки за наявності високого рівня готовності студентів до саморозвитку, є доцільним аналіз готовності майбутніх вчителів до процесу самовдосконалення за допомогою тесту Т. Ратанової і Н. Шляхти «Готовність до саморозвитку», який визначається за двома напрямками: бажання й готовність до самоосвіти та самовдосконалення. Інтерпретація показників студентів свідчить, що більшість майбутніх вчителів (35%) належать до «сектора Д», тобто у них є задатки й можливості до самовдосконалення, позитивних змін у професійно-навчальному середовищі, проте немає стійкого бажання до цих змін. У «сектор В» потрапляють 25%, які характеризуються відсутністю бажання й готовності в самоосвіті. Лише 20% студентів належать до «сектора А», тобто можуть і хочуть розвиватися, самовдосконалюватися; та 20% («сектор Б») – це ті, які прагнуть, проте не достатньо готові змінюватися.

Опрацювання результатів проходження опитувальника «Мотивація досягнення успіху» Т. Елерса дає змогу зробити висновок, що для переважної більшості респондентів характерний середній рівень орієнтації на успіх в освітньому процесі (30%). 35% студентів мають низький рівень мотивації досягнення успіху, 15% – достатній, 20% – високий.

Такі дані свідчать про недостатню потребу в досягненнях та успіху опитуваних, що в подальшому не сприятиме їх особистісно-професійному зростанню.

Розвиток мотиваційної готовності майбутніх працівників до професійної діяльності у значній мірі залежить від того, наскільки вони прагнуть до самоосвіти та саморозвитку. Для з'ясування цього питання було використано тест-анкету «Самооцінка здатності до самоосвіти і саморозвитку особистості» О. Сергеєнкової (Психодіагностичне забезпечення, 2014). Методика дозволяє здобути точні уявлення не лише про рівень здібностей майбутніх вчителів до самоосвіти й саморозвитку, а й включає принципи й правила саморозвитку, порядок розробки програми саморозвитку.

Результати констатувального експерименту вказують на те, що система професійної підготовки недостатньо мірою сприяє розвитку самоосвітньої компетентності, яка є ключовою для безперервної освіти майбутніх вчителів. Тому актуальним є здійснення цілеспрямованої підготовки до самоосвіти майбутніх вчителів початкових класів із врахуванням передового педагогічного досвіду та розробленої нами програми спецкурсу «Самоосвіта у вищій школі», визначених умов

формування самоосвітньої компетентності при організації та проведенні навчальних занять.

Реформування вищої педагогічної освіти актуалізує проблему самостійної та самоосвітньої діяльності майбутніх фахівців. В сучасних умовах виростає потреба в спеціалістах, які здатні до творчого пошуку та безперервної самоосвіти, яка реалізує потребу вчителя до саморозвитку. На сучасному етапі розбудови незалежної української держави здатність до самоосвіти розглядається як одна з найважливіших професійних якостей майбутнього спеціаліста. В процес професійної підготовки вводяться нові засоби та методи його інтенсифікації, які підвищують якість навчання і створюють нові можливості для удосконалення пізнавальної діяльності. Питання професійного самовдосконалення вчителя, його становлення як майбутнього фахівця відбувається саме через самоосвіту. Підготовка його до самоосвітньої діяльності на високому методичному рівні, підготовка до життєвих реалій – одне із найважливіших завдань і проблем сучасного закладу вищої освіти. Самоосвіта спонукає вчителя до активності, яка направлена на формування саме тих якостей, компетентностей особистості, які недостатньо добре розвинуті.

Задля підготовки до самоосвіти майбутніх учителів початкових класів нами розроблено програму спецкурсу «Самоосвіта у вищій школі». Робоча програма орієнтована для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта», другого (магістерського) рівня вищої освіти, проте її можна адаптувати як інтегрований міждисциплінарний курс для будь-якої освітньої програми.

Мета спецкурсу «Самоосвіта у вищій школі» – підготовка до самоосвіти; спрямування діяльності майбутніх учителів початкових класів на саморозвиток і самовдосконалення професійних компетентностей через самоосвіту.

Однією з ключових завдань спецкурсу буде формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Даний спецкурс передбачає виконання двох функцій: мотиваційної (активізація потреби в самоосвіті); інструментальної (забезпечення студента знаннями, уміннями та технологіями підготовки до самоосвітньої діяльності). Це зумовлено тим, що проблема підготовки до самоосвіти є актуальним і перспективним напрямом у професійній підготовці майбутнього вчителя і фахівця загалом, яка спрямована на розкриття потенціалу кожного студента. Його вивчення сприятиме активізації та розвитку мислення студентів шляхом безпосереднього залучення їх до самоосвітніх форм та методів роботи, де закріплюються теоретичні знання, формується самоосвітня компетентність, розвивається пізнавальна активність, самостійність, що дозволить йому краще орієнтуватися у

безперервній зміні педагогічної дійсності, стимулюватиме його саморозвиток, що закладає фундамент професійного кар'єрного росту.

Варто наголосити на значенні, якості та основних характеристиках навчально-методичної літератури для підготовки до самоосвіти студентів, їх мотивації та допомозі у цій діяльності. Зрозуміло, що сьогодні навчально-методична література є одним з основних джерел навчальної інформації для студента, проте на сучасному рівні розвитку суспільства не менш актуальним є інтернет ресурси. Саме тому перед викладачами постає завдання навчити студента шукати і знаходити потрібну та якісну інформацію у будь-яких джерелах; уміти оперувати нею у процесі підготовки та подальшій професійній діяльності. Ці завдання забезпечують формування здатності до безперервної самоосвіти, що є результатом процесу підготовки до самоосвітньої діяльності.

Окремим фактором впливу на самоосвітню діяльність майбутніх вчителів є механізми управління самостійною роботою студентів у процесі їх професійного навчання, що засновані на досвіді розробки та впровадження інноваційних підходів в освіті.

Як було вже зазначено, самостійна робота студентів та самоосвіта мають багато спільного, але не є тотожними поняттями. Самостійна робота відбувається під керівництвом викладача, який ставить завдання, контролює його виконання, а виконує це завдання студент самостійно. Взаємини, що встановлюються між викладачем і студентом є «суб'єкт – об'єкт» та «суб'єкт – суб'єкт», коли студент бере активнішу роль у організації своєї самостійної роботи, здійснює самоконтроль, самокорекцію разом з викладачем. Але головне – те, що в організації самостійної роботи обов'язково бере участь (частіше ведучу) викладач.

У самоосвіті суб'єкт і об'єкт освіти виступають в одній особі, тому весь процес організації та здійснення самоосвітньої діяльності реалізується самостійно самим студентом, а отже навички самостійної роботи, що здобуті у результаті самостійної роботи з викладачами значною мірою впливають на підготовку до самоосвіти майбутніх вчителів початкових класів та у процесі самої самоосвіти.

Нове розуміння освіти та навчання має базуватися на такій моделі, особливістю якої є індивідуалізація навчання. У зв'язку з цим актуальною є розробка і подальше дослідження оптимальних і універсальних методів, прийомів, технологій, необхідних для успішної автономізації освіти, і виникає питання щодо методологічних і технологічних аспектів управління самостійною роботою студентів як системи компетентностей суб'єктів освітнього процесу.

Перехід управління до самоуправління, що є складовою механізмом самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя, можливий тоді, коли студент займає активну позицію у навчальній, науковій, громадській роботі, коли усвідомлює себе як автономну особистість і сприймає мету цієї діяльності як особистісно значущу і бачить перспективи власних змін та зростання.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У зв'язку з цим, можна сказати, що розвиток пізнавальної активності й самостійності студентів досягається при включенні їх в процес навчання, наукової і громадської діяльності ЗВО, який стимулює розвиток самоуправління студентів і сприяє мотивуванню свідомої самоосвіти. При цьому слід зазначити, що зміст університетської освіти має свою специфіку, а саме – носить методологічний характер, тобто озброює студентів методами наукового пізнання, способами і прийомами практичної діяльності, орієнтує на розвиток інтелекту студента, включає наукові знання більш високого рівня узагальнення, що надає знанням універсальність і стає орієнтиром у подальшій самоосвітній діяльності.

Література

1. Психодіагностичне забезпечення профорієнтації в системі педагогічної освіти: посібник / Є. В. Єгорова, О. М. Ігнатівич, В. В. Кобченко, Н. І. Литвинова, І. Б. Марченко, О. Л. Мерзлякова, В. В. Синявський, Г. П. Татаурова-Осика, А. М. Шевенко; за ред. О. М. Ігнатівич. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.

References

1. Yehorova, Ye. V., Ihnatovych, O. M., Kobchenko, V. V., Lytvynova, N. I., Marchenko, I. B., Merzlyakova, O. L., Synyavskiy, V. V., ... Shevenko, A. M. (2014). *Psychodiahnostychnye zabezpechennya proforiyentsatsii v systemi pedahohichnoii osvity: posibnyk [Psychodiagnostic support of vocational guidance in the system of pedagogical education: tutorial]*, 228. O. M. Ihnatovych (Ed.). Kirovohrad: Imeks-LTD (ukr).

ГОТОВНОСТЬ К САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ: ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Т. В. Потапчук

В статье сосредоточено внимание на проблеме готовности к самообразовательной деятельности будущих учителей начальных классов. Отмечено, что самообразование выступает составляющей профессиональной подготовки и понимается в ее пределах как процесс, который обеспечивает

непрерывность повышения образовательного уровня и расширение информационного поля специалистов, улучшение качества и повышение уровня их компетентности и профессионализма, связанного с развитием личности и участвует в формировании общей и педагогической культуры, служит становлению мировоззрения, поскольку именно студент является субъектом управления собственной учебной деятельностью во время профессиональной подготовки.

Для определения отношения будущих учителей к процессу самообразования, их оценки значимости владения самообразовательной компетентностью в сфере будущей профессиональной деятельности и с целью выявления уровня сформированности самообразовательной компетентности студентам предлагалось ответить на вопросы анкеты. Представлены результаты констатирующего эксперимента, которые указывают на то, что студенты способны к самообразованию и саморазвитию, однако система профессиональной подготовки в недостаточной степени способствует формированию самообразовательной компетентности, которая является ключевой для непрерывного образования будущих учителей. Поэтому актуальным является осуществление целенаправленной подготовки к самообразованию будущих учителей начальных классов с учетом передового педагогического опыта.

Разработана рабочая программа спецкурса «Самообразование в высшей школе», которая ориентирована на студентов специальности 013 «Начальное образование» второго (магистерского) уровня. Цель курса заключается в подготовке к самообразованию; направленности деятельности будущих учителей начальных классов на саморазвитие и самосовершенствование профессиональных компетенций через самообразование. Отмечено, что одной из ключевых задач спецкурса будет формирование самообразовательной компетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов, констатирующий эксперимент, опросники, спецкурс, самообразовательная деятельность.

READINESS FOR SELF-EDUCATIONAL ACTIVITIES OF FUTURE PRIMARY TEACHERS: EMPIRICAL RESEARCH

T. V. Potapchuk

The article focuses on the problem of readiness for self-educational activities of future primary school teachers. It is noted that self-education is a component of professional training and is understood within it as a process that provides continuity to improve the educational level and expand the information field of professionals, improve the quality and raise their competence and professionalism general and pedagogical culture, serves to form a worldview, because the student is the subject of management of their own educational activities during professional training.

To determine the attitude of future teachers to the process of self-education and their assessment of the importance of self-education competence in future professional

activities, students were asked to answer the questionnaire to identify the level of self-education competence. The results of a statement experiment are presented, which indicate that students are capable of self-education and self-development, but the system of professional training does not sufficiently contribute to the formation of self-educational competence, which is key to continuing education of future teachers. Therefore, it is important to carry out purposeful training for self-education of future primary school teachers, taking into account the best pedagogical experience.

The working program of the special course "Self-education in Higher School" is developed, which is oriented for students of the specialty 013 "Primary Education" of the second (Master's) level. The purpose of the course is to prepare for self-education; directing the activities of future primary school teachers to self-development and self-improvement of professional competencies through self-education. It is noted that one of the key tasks of the special course will be the formation of self-educational competence of future primary school teachers.

Key words: *Future primary school teachers, statement experiment, questionnaires, special course, self-educational activity.*

Потапчук Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна). E-mail: tatvolod@ukr.net

Потапчук Татьяна Владимировна – доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры теории и методики дошкольного и специального образования, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника. (г. Ивано-Франковск, Украина). E-mail: tatvolod@ukr.net

Potapchuk Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of the SHEE "Precarpathian National Vasyl Stefanyk University" (Ivano-Frankivsk, Ukraine). E-mail: tatvolod@ukr.net